

Geen schisma maar katholiciteit

Wij belijden met Nicea: Ik geloof één heilige algemene en apostolische¹ kerk. Sinds Pinksteren is de eenheid van de kerk zo zeer een klemmende eis van het Woord van God, dat we niet anders kunnen dan met groot verlangen en heimwee uitzien naar de *Una Sancta Catholica et Apostolica Ecclesia*, de éne ongedeelde kerk van Christus, de universele kerk die Hij vergadert uit alle rassen, talen en volken. De katholiciteit is een diepe bijbelse realiteit, complex en gelaagd, dat ons kerkelijk gedurende ons hele leven in spanning houdt. Wij leren het te geloven; leren wij er ook naar te handelen?

Wij dienen ons goed bewust te zijn, dat de reformatie geen nieuwe kerk heeft gevormd en geen afscheiding is geweest van de roomse kerk. De roomse kerk bestond nog niet in de 16^e eeuw. De reformatie is de hervorming van de in de Middeleeuwen verworpen kerk, een terugkeer tot de Schrift en tot de *vetus et purior ecclesia* = de meer zuivere Oude Kerk. Overigens: de hervormers hebben zich niet beroepen op de oudheid, maar op de Heilige Schrift, en dit is een wezenlijk verschil. Het gaat immers niet om de oudheid, maar om de waarheid. Calvijn belijdt van zichzelf *coram Deo* (voor Gods aangezicht): ‘Want ik was mij zeer goed bewust, hoezeer ik hartstochtelijk ijverde om Uw kerk te verenigen, Uw waarheid alleen was het bindend cement van haar eendracht’.²

De roomse kerk is pas ontstaan op het concilie van Trente van 1545-1563, waar de reformatie is vervloekt en de krachten van de contra-reformatie zijn ontketend. Luther en Calvijn zijn geen *schismatici* geweest. Rome heeft zich afgescheiden van de katholieke kerk; omdat het pausdom zich niet aan de Schrift wilde onderwerpen, is er een breuk ontstaan. Die breuk is de reformatoren nooit welgevallig geweest. Calvijn heeft het verwijt van scheurmakers en nieuwlichters in zijn antwoord aan Sadoletus meesterlijk weerlegd en aangetoond waar het op aan komt: ‘Wanneer gij zegt, dat kerk is, wat in het hele verleden en ook vandaag op de gehele aarde, in Christus één en overeenstemmend is, overal en altijd door één Geest van Christus geleid is, waar blijft het Woord des Heren, dat zo duidelijke kenteken, dat de Heer zelf, wanneer Hij over de kerk spreekt, ons altijd weer op het hart drukt? Want omdat Hij voorzag, hoe gevaarlijk het zou worden zonder het Woord zich op de Geest te beroemen, daarom heeft Hij altijd weer met nadruk gezegd, dat de kerk door de Heilige Geest geleid wordt. Maar Hij heeft deze leiding, opdat die niet voor iets onzeker en onbestendig gehouden zou worden, aan het Woord gebonden. Om deze reden verklaart Christus, dat zij uit God zijn, die Gods Woord horen, die Zijn schapen zijn, die Zijn stem als van die van hun Herder kennen, echter elke andere als die van een vreemde verwerpen (Joh. 10, 27) ... Tenslotte, waarom wordt de prediking van het Evangelie zo vaak uitdrukkelijk het koninkrijk Gods genoemd, omdat het de scepter is waarmee de hemelse Koning Zijn volk regeert’.³

¹ Wij beperken ons tot de ‘katholiciteit’. Zie over de ‘apostoliciteit’: W. Balke, ‘De eigenschappen van de kerk’ in W. van ’t Spijker e.a. *De Kerk. Wezen, weg en werk van de kerk naar reformatorische opvatting* (Kampen 1990), p. 259-282.

² OS I, 483 (*Responsio ad Sadodeli epistolam 1539*): ‘Eram enim mihi optime conscius. Quanto uniendae ecclesiae tuae studio flagrarem, modo concordiae eius vinculum esset tua veritas’.

³ OS I, 464s. (*Responsio ad Sadodeli epistolam 1539*): ‘Quum dicis eam esse, quae omni anteacto tempore, ut hodierno, omni in regione terrarum, in Christo una et consentiens, uno Christi spiritu ubique et semper directa est; ubi hic verbum Domini, maxime perspicua nota illa, quam ipse Dominus, in ecclesia designanda, toties nobis commendat? Quia enim providebat, quam periculosum foret

In de *Confessio Augustana* (art. 7) lezen wij: ‘Es wird auch gelehret, dass alle Zeit muss ein heilige christliche Kirche sein und bleiben, welche ist die Versammlung aller glaubigen, bei welchem das Evangelium rein gepredigt und die heiligen Sakrament laut des Evangelii gereicht werden’. En Luther merkt daarbij op: ‘Catholica kann man nicht wol besser deutschen denn Christlich, wie bis her geschehen, Das ist: wo Christen sind in aller Welt, da wider tobet der Bapst und wil seinen hoff allein die Christliche Kirche geheisen haben. Leugt aber, wie der Teuffel sein Abgott’.⁴

De kerk is niet van deze wereld. Elke geografische en lokale opvatting van de katholiciteit is daarmee bij de wortel afgesneden. ‘Rooms-katholiek’ is een *contradictio in terminis*. Aan de *locus* Rome gebonden en gevangen onder de structuur van het pausdom kan deze kerk *qua talis* nooit en te nimmer werkelijk katholiek zijn. Dat is volstrekt een onbijbelse en onevangelische usurpatie. Wij zijn ook niet gereformeerd-katholiek. Ook dat zou een misvatting zijn. Het is in wezen een pleonasme. Daar komen wij nog nader op terug.

Vluchtelingen-gemeenten in het Rijnland

De reformatie ontplooidde een enorme geestkracht. Honger naar het Woord Gods deed in de Lage Landen gemeenten ontstaan veelal ondergronds vanwege de felle vervolgingen; zij werden ‘gemeenten onder het kruis’ genoemd. Dr. J.G.J. Van Booma in zijn uitstekend werk over Goch en Gennep spreekt over *Communio Clandestina* (= geheime gemeenschap).⁵ De refugées gingen naar Duitsland, Engeland. Vooral in Aken, Emmerich, Goch, Gennep, Keulen, Wezel en tot in Emden en Frankenthal in de Paltz vonden zij een toevluchtsoord. Overal ontstonden vluchtelingengemeenten. Evenals Emden was Wezel was de moedergemeente voor het hele gebied en werd genoemd *Vesalia hospitalis*. Te Wezel waren al vroeg de eerste ritselingen van de reformatie begonnen. Reeds in 1540 werd te Wezel op Paaszondag aan 1500 personen het Heilig Avondmaal onder beide gestalten bediend. Het begon met Luther, in de 60-tiger jaren werd de hervormde invloed sterker, echter in een milde oecumenische geest.⁶ Er was ook een Waalse gemeente.⁷ De *Niederrheinische Kirchengeschichte* is zeer interessant en belangrijk, maar helaas te weinig bekend.

Eenheid van geloof, wekt de begeerte om elkaar te zoeken, te overleggen en naar Schrift en belijdenis te leven. En naarmate de verdrukking en vervolging toeneemt, wordt het geloof sterker, bindt de belijdenis meer samen, wordt nood om een te zijn sterker en drijft tot de daad. Velen van de vluchtelingen verbleven in het Rijnland. Wezel werd door de roomsen als ‘de

absque verbo spiritum iactare, ecclesiam a sancto quidem spiritu gubernari asseruit; sed eam gubernationem, ne vaga et instabile crederetur, verbo alligavit. Hac ratione clamat Christus, ex Deo esse, qui verba Dei audiunt; oves suas esse, quae vocem suam pastoris esse recognoscunt: quamlibet aliam, hominis esse extranei (Joh. 10, 27). ... Denique, cur toties evangelii praedicatio regnum Dei nuncupatur, nisi quia sceptrum est, quo plebem suam moderatur rex caelestis?

⁴ WA 50, 283 *Die drei Symbola oder Bekenntnis des Glaubens Christi* (1538).

⁵ J.G.J. van Booma *Communio Clandestina. Archivaliën der Konsistorien der heimlichen niederländischen reformierten Flüchtlingsgemeinden in Goch und Gennep im Herzogtum Kleve 1570-c.1610*. 2. Bde (Diss. VU 2010. 3^e Registerband 2014). Voor de kennis van de kerkelijke situatie in het Rijnland zijn de uitmuntende inleidingen met bijlagen zeer belangrijk: Bd. 1. Einleitung (Allgemein/Goch), p. 1-50 53-172 en Bd. 2. Einleitung (Gennep), p. 197-233, 237-326.

⁶ J.F. Gerhard Goeters *Studien zur niederrheinischen Reformationsgeschichte* (Köln 2002), p. 194, 207.

⁷ Fr.W. Cuno, *Geschichte der wallonisch- und französisch-reformierten Gemeinde zu Wesel in Geschichtsblätter des Deutschen Hugenotten Vereins* (1895).

moeder der geuzen' gehaat.⁸ Onder het kruis en in de verstrooiing was het dubbel nodig elkaar de broeder-hand te reiken. De uiterlijke orde van de kerk is geen zaak van tweede rang, maar een levenskwestie om tegen de georganiseerde vijandige overmacht van Rome en de wrede politieke machtshebbers staande te blijven. Reeds in de inrichting van consistoriën of kerkeraden met een diaconie voor armenzorg had zich het bewustzijn uitgesproken, dat de leden van een plaatselijke gemeente bijeen behoren. De moeilijkheden, waarvoor de gemeenten stonden, brachten velerlei praktische vragen mee, die gezamenlijk opgelost moesten worden. Men wist zich één in geloof en belijdenis. Deze geloofseenheid drong ook tot zo groot mogelijke eenheid in handelen.

Bedburg⁹ - Wezel - Emden

Dáár in Rijnland werd (naar velen gedacht hebben op 3 november 1568) te Wezel een *Convent*, een samenkomst gehouden.¹⁰ Over de preciese datum daarvan bestaat echter onder de historici geen overeenstemming. Er zijn er ook, die zeggen dat het Convent van Wezel nooit bestaan heeft.¹¹ Daarop wil ik niet teveel ingaan, want voor ons nu is de opzet, de bedoeling en strekking van de artikelen van Wezel belangrijker. In elk geval is het duidelijk, dat er te Wezel een informeel overleg geweest is in 1571 kort voor de Synode van Emden. Eerder in 3 en 4 juli 1571 was een provinciale synode te Bedbur geweest. In oktober kwam de Nationale Synode te Emden bijeen. In die tussentijd had een overleg te Wezel plaats. In al die voorbereidingen was Philips Marnix van St. Aldegonde betrokken als vertegenwoordiger van de prins van Oranje.¹² Marnix en Oranje waren beiden uitgeweken na de komst van Alva. Oranje ging naar Dillenburg en Marnix vertoefde aanvankelijk op de Lütetzbürg bij Emden. Beiden bleven zich inzetten voor de bevrijding van de tirannie en de vrijheid van godsdienst. Marnix was een tijd aan het hof te Heidelberg en daarna in actieve dienst van Oranje. Zo vinden wij zijn voetsporen in het Rijnland. Men kwam na de provinciale synode te Bedbur te Wezel bijeen ter voorbereiding van een Nationale Synode. Uit de briefwisseling van Marnix blijkt duidelijk dat hij, nadat hij begin juli 1571 in Bedburg geweest is, kort daarna zich te Wezel bevindt. Hij vertoeft daar met

⁸ C. Hooijer *Oude Kerkordeningen der Nederlandsche Hervormde gemeenten (1563-1638) en het concept-reglement op de organisatie van het Hervormd Kerkgenootschap in het Koninkrijk Holland (1809)* (Zaltbommel 1865), p. 25.

⁹ Bedburg was Guliks gebied (niet te verwarren met Bedburg-Hau). Het bevond zich strategisch tussen Aken en Keulen.

¹⁰ G.J. Vos, *Geschiedenis der vaderlandsche Kerk*, p. 80., P. Biesterfeld en H.H. Kuyper *Kerkelijk Handboekje* (1905), p. 1-34. Zie: *Weseler Konvent 1568-1968. Eine Jubiläumsschrift*. Schriftenreihe des Vereins für Rheinische Kirchengeschichte, Nr. 29 (Düsseldorf, 1968), met belangwekkende bijdragen van o.m. J.P. van Dooren, D. Nauta, W.F. Dankbaar, J.F.G. Goeters, Paul Jacobs en W. Hollweg.

¹¹ Jesse Spohnholz *The Convent of Wesel. Solving a 450-Year-Old-Mystery and Rethinking the History of the Reformation* (forthcoming). Spohnholz is van mening dat de naam 'Convent' dateert van 1618 en dat de artikelen voor de ontwikkeling van de kerkorde in Nederland niets hebben betekend, aldus F.A. van Lieburg in *Verscheurd Verlangen. De uitblijvende eenheid van de gereformeerde gezindte* (Labarum Academix 2013), p. 79. De belangwekkende studie van Spohnholz zal op z'n vroegst in de loop van 2015 verschijnen.

¹² Friedrich Gerhard Venderbosch, 'Philipp Marnix von St. Aldegonde' in *400 Jahre Bedburger Synode. Eine Festschrift* (Jülich 1971), p. 89-102, voegt niets toe aan documentatie over werkzaamheid van Marnix, in tegenstelling tot J.F. Gerhard Goeters (*ibidem*, 'Johannes Christianus, genannt Otzenrath', p. 103-123), die uit een brief van Otzenrath citeert: 'Wir wissen uns auch noch zu erinnern, wie heftig der Herr von St. Aldegundt im Synodo zu Bedbur Reifferscheidt, Anno 1571 den 3. Julii gehalten, daß diese Kirchen dem gemeinen Synodo sich unterwürfen, anhielt und nicht, daran er recht tat, abließ, bis er unserer Kirchen Erklärung darüber hatte'.

enkelen daartoe afgevaardigd door Bedburg ter de voorbereiding van de Synode van Emden.¹³ Twee brieven zijn belangrijk: de brief van Marnix te Heidelberg samen met Caspar van der Heyden te Franckenthall ‘aen de Dienaren ende Ouderlingen der Nederduytscher gemeeynten tot Londen, Zandwijck, Nordwijck.’¹⁴ van 21 maart 1570, en de brief van Marnix vanuit Wezel aan de Nederlandse gemeenten van vluchtelingen te Londen van begin juli 1571.¹⁵ In

deze beide documenten tekenen zich de lijnen af waarlangs het kerkrecht en de opstelling van de kerkorde in de Nederlanden zich gaan ontwikkelen. Zo gezien mogen wij de Artikelen van Wezel niet geïsoleerd beschouwen, maar als een moment, een voorbereidend *gremium*.¹⁶ Zij zijn inhoudelijk verwant met de genoemde brieven en ademen dezelfde geest. Er was sprake van de ontwikkeling van het kerkrecht. Zo werd het fundament gelegd voor onze Vaderlandse kerk.¹⁷

Over de voorlopige bepalingen, die vertegenwoordigers van de vluchtelingengemeenten wilden treffen, hadden zij vooraf met verscheidene kerken overleg gepleegd. Het overleg begon te Bedbur, werd voortgezet te Wezel en mondde uit in de officiële wettige Synode te Emden. Het was een daad van groot geloof. In de vaste overtuiging, dat de kans van de wapenen een gunstige keer zou nemen, dat de goede zaak moest zegevieren over het samenspannen van Spanje en Rome, werd daar reeds voorloopig de kerkinrichting naar presbyteriaal-synodaal beginsel geregeld. Op de achtergrond zien wij Oranje als staatsman en de veelzijdig begaafde Marnix als zijn rechterhand, beiden met een brede blik, staande in Calvijns oecumenische lijn en delende zijn zorg, dat de kerken der reformatie uiteen vallen en verscheurd zouden worden.

De voorstellen van Marnix beoogden gemeenschap met de hervormden in Frankrijk èn met hen die van de confessie van Augsburg waren; dus zowel gemeenschap met de Waalse als Lutherse broeders. Het doel was de ‘wederoprichting van de Nederlanden’. De inzichten van Oranje zijn duidelijk breder. Bedbur nam het over als de ‘wederoprichting van de Nederlandse kerken’. Men besloot tot het houden van een wettige algemene synode. Afgevaardigden van Bedburg trokken eerst naar Wezel onder de krachtige leiding en steun van Marnix. Zij kwamen bijeen, predikanten en ouderlingen van gemeenten onder het kruis: Petrus Datheen, Herman Moded, Willem van Zuylen van Nijeveld e.a. Men kwam bijeen om elkaar te sterken, om samen te overleggen, het goede te zoeken voor de kerken onder het kruis. Een bindende kerkorde opstellen konden ze nog niet, daarvoor was het samenroepen van Nationale Synode nodig. Maar zij zochten lijnen uit te stippelen, voorlopige bepalingen te treffen, waardoor men

¹³ *Marnixi Epistulae. De briefwisseling van Marnix van St. Aldegonde.* Pars 1 (1588-1576) [1990 University Press Brussel], p. 172-176 [174], en p. 114-137. Zie ook: O. Boersma *Vluchtig voorbeeld: de Nederlandse, Franse en Italiaanse vluchtelingengemeenten in Londen, 1568-1585* (Kampen 1994), p. 197-209 en in aansluiting aan O. Boersma: J.G.J. van Booma *Communio Clandestina. Archivaliën der Konsistorien der heimlichen niederländischen reformierten Flüchtlingsgemeinden in Goch und Gennep im Herzogtum Kleve 1570-c.1610* (Diss. VU 2010), Bd. 1, p. 155 en Bd. 2, p. 229 n. 183.

¹⁴ *Marnixi Epistulae. De briefwisseling van Marnix van St. Aldegonde.* Pars 1 (1588-1576) [1990 University Press Brussel], p. 114-137.

¹⁵ *Marnixi Epistulae. De briefwisseling van Marnix van St. Aldegonde.* Pars 1 (1588-1576) [1990 University Press Brussel], p. 172-176, ‘Datum te Wesel. Voor de uitgewekene Nederlantsche Ghemeijnten beijde Duytsche ende Franchoijsche in Engellant’.

¹⁶ Erwin Mülhaupt *Rheinische Kirchengeschichte. Von den Anfängen bis 1945* (Düsseldorf 1970), p. 173.

¹⁷ August Lang, ‘Wesel und die modernen Kirchenverfassungspläne’ in *Reformation und Gegenwart. Gesammelte Aufsätze vornehmlich zur Geschichte und zum Verständnis Calvins und der reformierten Kirche* (Detmold 1918), p. 192-218.

nog wel niet kerkrechtelijk gebonden was, doch waardoor men zich toch innerlijk gebonden gevoelde, om, voor zover mogelijk, deze beginselen in toepassing te brengen.¹⁸

Bedbur

In Bedbur werd besloten:

‘1. eerst aangaande het bijeenroepen van de gequalificeerde Synode, dat is bij allen als zeer nodig onderkend en besloten daarvan een geschrift op te stellen dat ieder hier tegenwoordig zal ondertekenen in zijn particuliere en eigen naam, om het dan aan andere gemeenten te zenden.

2. Voorts is besloten, dat men nu noch niet de plaats noch de tijd van de Synode zal vaststellen. Dit wordt gesteld in de discretie van sommigen die daarover disputeren zullen.

3. Als aanbeveling is besloten, dat men diegenen die afgevaardigd worden, zullen bedenken of Emden, Frankenthal of Siegen niet geeigend zijn voor deze zaak, en dat men het tijdpunt zo kort mogelijk moet nemen, in ieder geval nog deze zomer.

4. De Heer Nijeveld (hier absent) en Mr. Gerard van Culenburg (hier present) zijn afgevaardigd om naar Emden te reizen en daar te overleggen en de dag en plaats van de gequalificeerde Synode vast te stellen. Besloten is te schrijven aan de Nederlandse gemeenten in Engeland en de gemeenten onder het kruis, en de verstrooide vluchtelingen-gemeenten in Duitsland. En als Heer Nijeveld niet in staat is deze taak op zich te nemen, dat de Heer van St. Aldegonde en Mr. Gerard te Wezel een ander in diens plaats zullen kiezen. Verder wil men zich beraden wat de beste middelen zijn om een vereniging en overeenkomst met de kerk van de Confessie van Augsburg te bereiken. Men zal ook spreken om een overeenkomst met de gemeenten in Frankrijk en vragen om de artikelen van de Synode in La Rochelle gehouden, om die te vergelijken en zich te voegen in een goede eenheid en vriendschap’.¹⁹

Wezel

In de Artikelen van Wezel staat o.m.: ‘De apostel Paulus schrijft voor dat in de kerk Gods alle dingen met orde en betamelijk moeten geschieden, opdat niet alleen in de leer, maar ook in de orde zelf en de politieke regering van het ambt een eenparige overeenstemming der kerk vaststa en onderhouden worde. Opdat nu in alle Nederlandse Kerken een volkomen gelijke regeling van die zaken in acht genomen kan worden, is besloten deze navolgende hoofdzaken, waarover met de best-gereformeerde kerken overleg is gepleegd, naar orde voor stellen om tot een voor de kerk heilzame vrucht door de dienaren van Nederland met eenparige overeenstemming bezegeld en nagekomen te worden. Er wordt dan gewezen op de colleges en de classes van de provincies, op de Dienaren en Leraren, op het onderhouden van de tucht’.²⁰

¹⁸ D. Nauta, ‘Wezel (1568) en Emden (1571)’ in *Opera Minora* (Kampen 1961), p. 30-56; S. van de Linde, ‘Vierhonderd jaar Convent van Wezel, 1568-1968’ in *Theologia Reformatie* XI (1968), p. 210-225 en idem, ‘Van Wezel (1568) naar Emden (1571)’ in *Theologia Reformata* XIV (1971), p. 181-198.

¹⁹ F.J. Gerhard Goeters, ‘Das Protokol der Niederländer über die Beschlüsse der Synode von Bedburg am 3. und 4. Juli 1571’ in *400 Jahre Bedburger Synode. Eine Festschrift* (Jülich 1971), p. 17vv.

²⁰ F.L. Rutgers *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw* (1889), p. 9: ‘Praecipit Paulus ut in ecclesia Dei omnia fiant ordine et decenter: Quo non modo unanimis ecclesiae in doctrina, verum etiam in ipso ordine et politica ministerii gubernatione constet ac habeatur consensus, Ut autem earum rerum consimilis ratio in omnibus Belgicis ecclesiis servari possit, visum fuit haec subsequencia

De artikelen van Wezel (IV en V) bevatten reeds voorschriften over de manier van verkiezing van ouderlingen en diakenen alsmede over de uitoefening van hun ambt; zo werd een indeling in wijken voor hun arbeid voorgesteld. Zo ook de vorming van classes. Deze regelingen vindt men in vele plaatsen terug.²¹

Onder de velen die over Wezel hebben gepubliceerd, zijn het vooral August Lang,²² W.F. Dankbaar²³ en Paul Jacobs,²⁴ die inhoudelijk ingaan op de artikelen wat de ekklesiologie, dus wat de leer van de kerk, wat de eenheid van de kerk en de leer van het ambt betreft. De artikelen van Wezel zijn een waardige representatie van het gereformeerde protestantisme, niet eenzijdig in de leer en evenmin in de kerkordelijke voorstellen. De Anglikaanse kerk heeft het episkopalisme, de bisschoppelijke structuur; in het spoor van Zwingli is een vorm van staatskerk ontstaan; Luther heeft teveel aan de overheid overgelaten; Calvijn heeft met zijn 'ordinances ecclésiastiques' het consistorie met de tucht geschapen, als de ruggegraat van de levensgemeenschap van het lichaam van Christus, geregeerd en geïnspireerd door Woord en Geest, en de gemeenten samengesmeed in het verband van de classes als de grond-vergaderingen van de kerk. Calvijn heeft kerk en staat ieder eigen plaats en taak en roeping aangewezen. Ook in Wezel wilden zij geen vrije kerk in een vrije staat. 'Wanneer het zal geschieden, dat onder onze Here Jezus Christus de Nederlanden later eenmaal een rijkere vrucht van Zijn genade zal toestaan, zowel in betrekking tot een door de Overheid gesteunde godvrezende reformatie, als met betrekking tot de opbloei van de kerk, dan staat het vrij de artikelen verder te voeren en naar gelang van tijd en gelegenheid te vermeerderen of verminderen'.²⁵ Het waren wijze mannen met een vooruitziende blik en beziel met een theocratische gloed.

De artikelen van Wezel hebben een improvisatorisch karakter. Van een officiële afvaardiging van gemeenten was geen sprake. In deze artikelen werden de principia voor een presbyteriale kerkorde geformuleerd. Die moest vastgesteld worden op een officiële synode. De auteur van artikelen van Wezel²⁶ formuleert de principia en Emden geeft er de kerkelijke vorm aan. Men zou kunnen zeggen: in Wezel heeft een theoloog, in Emden een jurist de pen gevoerd.

Emden

capita, de quibus apud optime reformatas ecclesias consultatum est, ordine proponere, quo ad salutarem ecclesiae fructum a Belgii ministris unanimi consensu et obsignentur et observentur'.

²¹ J.G.J. van Booma *Communio Clandestina. Archivaliën der Konsistorien der heimlichen niederländischen reformierten Flüchtlingsgemeinden in Goch und Gennep im Herzogtum Kleve 1570-c.1610* (Diss. VU 2010), Bd. 2, p. 227, 229.

²² August Lang, 'Wesel und die modernen Kirchenverfassungspläne' in *Reformation und Gegenwart. Gesammelte Aufsätze vornehmlich zur Geschichte und zum Verständnis Calvins und der reformierten Kirche* (Detmold 1918), p. 197v.

²³ W.F. Dankbaar, 'Von Wesel (1568) bis Dordrecht (1618-1619)' in *Weseler Konvent 1568-1968. Eine Jubileumsschrift* (Düsseldorf 1968), p. 73-87.

²⁴ Paul Jacobs, 'Die Kirche im Weseler Konvent' in *Weseler Konvent 1568-1968. Eine Jubileumsschrift* (Düsseldorf 1968), p. 115-139.

²⁵ F.L. Rutgers *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw* (1889), p. 35v.: '[22] ... Et ita rem temperarunt ut si contingat Dominum nostrum Iesum Christum uberiorem gratiae suae fructum Belgiae posthac aliquando concedere, tam quod ad magistratus piam reformationem attinet, quam quod ad ecclesiae proventum spectat, haec ipsa capita latius extendere, et pro re ac tempore vel augere vel minuere vel quae videbantur immutare liceat'.

²⁶ De artikelen maken niet de indruk van bepalingen die in een vergadering zijn vastgesteld. Waarschijnlijk is er één auteur geweest. Daarvoor zouden in aanmerking komen Petrus Datheen of Caspar van der Heyden. Beiden waren bekwaam, en het is dringend nodig dat er over hen dissertaties verschijnen op de hoogte van de wetenschap en kennis van nu.

Het principe van de provinciale synode te Bedbur, van de artikelen van Wezel en van de kerkorde van de Nationale Synode te Emden is hetzelfde. Gekwalificeerde Synoden zijn bijeenkomsten van afgevaardigden, die een instructie meebrengen. Er is geen zweem van hiërarchie bij. ‘Het ene ambt heerst niet over het andere ambt’. Voetius noemde dit 1^e art. van Emden de *canon aureus* = de gouden regel. Geen Episkopalisme, top down, waarin van bovenaf alles opgelegd wordt. Vanuit de plaatselijke gemeenten worden de classes gevormd en die zenden hun afgevaardigden naar de synode. Dat is het bijbelse principe. Daarvan is men niet afgeweken. Men kan spreken van de ontwikkeling van een cumulatief kerkrecht. In besluiten van Bedburg en de artikelen van Wezel zijn de grondslagen in de geest van Calvijn geformuleerd. De *principia* werden in de Nationale Synode van Emden vastgelegd en die kerkorde werd in elke volgende vergadering overgenomen, gepreciseerd en uitgebouwd. Men kende de 4 ambten: de dienaren des Woords, de doctores of leraren, de ouderlingen en de diakenen. Aan de predikanten en aan de leraren werd de catechese opgedragen. Daarbij dacht men te Wezel tegelijk ook aan de profetie, aan de opleiding van de predikanten. Daarvoor moesten ‘*collegia*’ ingericht worden. Men kende de ‘profetie’ in Zürich, in Genève de ‘Congregations’. De profetie bestond ook in de vluchtelingen-gemeenten te Frankenthal en Londen. Marnix had eerder toen hij op de Lütetzbürg vertoefde deelgenomen aan de profetie te Emden. Het advies van Wezel werd in Emden niet opgevolgd. Men vreesde de troebelen in de Franse kerken door het optreden van Morèly,²⁷ met wie Beza veel te kampen had en wiens opvattingen in de Synode te La Rochelle afgewezen werden.

De drie stromingen

Onze vaders erkenden de drie stromingen binnen de reformatie: de lutherse, de calvijnsse, en ook de doperse. In het voetspoor van Calvijn hebben zij getracht met begrip alle drie tegemoet te treden. Echter niet de revolutionaire radicalen en mystische spiritualisten en humanisten. Die vallen buiten de oecumene en de katholiciteit. In de uitnodigingsbrief²⁸ aan de Walen te Emden ondertekend door Petrus Dathenus, Joannes Taffinus en Petrus Colonius komen 3 dingen aan de orde:

1. Matth. 18:20 ‘waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn naam, daar ben ik in het midden van hen’.
2. Een verwijzing naar het Apostel-convent in Handelingen 15: ‘Want het heeft de Heilige Geest en ons goed gedacht....’
3. De Heilige Schrift en ook de ervaring leert, dat God niet enkelen de volheid van Zijn genade geeft, maar slechts ieder een zekere maat, zodat de wederzijdse verrijking geschiedt door de uitwisseling van de kennis aan ieder geschonken.

Dezelfde dingen staan ook in de uitnodigingsbrief voor de synode te Emden van de hand van Gaspar van der Heyden. Deze opzet is oecumenisch-katholiek. Echter in de uitwerking is het

²⁷ Walter Hollweg, Die Nachwirkungen der Weseler Konventsbeschlüsse von 1568’ in *Weseler Konvent 1568-1968* (Düsseldorf 1968), 144.

²⁸ Jan R. Weerda, ‘Eine Einladung zur Emder Synode 1571’ in *Nach Gottes Wort reformierte Kirche* (München 1964), p. 72vv.

aanvankelijke spoor van Bedburg over Wezel naar Emden smaller geworden. De lutheranen²⁹ en doopsgezinden vielen af, alleen de Walen bleven er bij.

Waarom wij vandaag deze episode uit de kerkgeschiedenis in herinnering brengen? Omdat daaruit blijkt het diep geworsteld besef van de reformatoren van de *unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam*, de ene heilige algemene (*katholieke*) en *apostolische* kerk. De deur naar de Lutheranen stond open ondanks de onverzoenlijkheid van lutherse kant. Men zocht aansluiting met de Waalse kerken, met de hervormden in Frankrijk. Oranje zag staatsman het politieke belang en hij stelde zich tolerant op t.o.v. de Doopsgezinden. Ook bij Calvijn kennen wij deze opening naar de Dopers. Hij was als enige reformator in staat de Dopers te winnen. In Straatsburg en Genève zijn geen Dopers omgebracht, wel in Duitsland, en in Zürich en Bern. Ons land telde vele martelaren onder de doopsgezinden.

Calvijns oecumeniciteit en katholiciteit

Calvijn heeft vanaf zijn eerste optreden de oecumeniciteit en katholiciteit hoog in het vaandel gehad. Bij de voorbereidingen van de bijeenkomsten in Bedburg, Wezel en Emden is de invloed van Calvijn op Marnix van St. Aldegonde onmiskenbaar.³⁰ Hij heeft gezegd: ‘om al de gemeenten van de Nederlanden tot één lichaam in te lijven, opdat zij met gelijke voet naar de opbouw van Gods Kerk trachten, moet men toezien dat het veel nuttiger zou zijn, dat alle gemeenten en landschappen, zijnde met een algemeen verdrag met elkaar samen gevoegd, raad vinden om een algemene en eenparige handreiking te doen.’ Zo zien wij dat uit geestelijke en praktische motieven tegelijk, de gedachte aan de vestiging van één Nederlandse Hervormde Kerk geboren wordt.³¹ ‘Eén lichaam’, het is de bijbelse grondlijn van oecumene en katholiciteit. Met grote wijsheid heeft Marnix zich samen met Oranje ingezet *pro religione et libertate* [= gewetensvrijheid]. Qua tolerantie waren zij beiden hun tijd vooruit. Niet alles werd in détail geregeld. De ‘middelmattige’ dingen, zoals de liturgie, liet men over aan het beleid van de afzonderlijke gemeenten. Ook dit is in de lijn van Calvijn.

Toen Calvijn op het plan trad, waren de dreigende scheuren en barsten in de kerk al zichtbaar. Zijn optreden is in de meest wezenlijke en diepe zin oecumenisch en katholiek. Het gaat niet om een nieuwe kerk, maar om de hervorming van de totale kerk in alle landen; om de vrijheid van het Woord, dat niet gebonden is. Calvijn weet de bijbelse leerpunten helder en krachtig samen te vatten. Wanneer Rome en Madrid, Henri II in Frankrijk en Karel V in Duitsland alle krachten samenballen om de hervorming in bloed te smoren, verleent onze God door Zijn Heilige Geest aan Genève om een centrum te zijn van geestkracht en standvastigheid.

Calvijns geloofstaal

‘De kerk van Christus heeft geleefd en zij zal leven zolang Christus zal heersen aan de rechterhand van Zijn Vader. Door Zijn hand wordt zij staande gehouden, door Zijn

²⁹ J.G.J. van Booma *Communio Clandestina. Archivaliën der Konsistorien der heimlichen niederländischen reformierten Flüchtlingsgemeinden in Goch und Gennep im Herzogtum Kleve 1570-c.1610* (Diss. VU 2010), Bd. 1, p. 13.

³⁰ A.A. van Schelven *Marnix van Sint Aldegonde* (Utrecht 1939), p. 47; Fr. G. Vanderbosch, ‘Philipp Marnix van St. Aldegonde’ in *400 Jahre Bedburger Synode. Eine Festschrift* (Bedburg 1971), 89vv.

³¹ W.F. Dankbaar, ‘Marnix van St. Aldegonde en zijn beteekenis voor de vestiging van de Nederlandse Gereformeerde Kerk’ in *Hoogtepunten uit het Nederlandsche Calvinisme in de zestiende eeuw* (Haarlem 1946), p. 59; Jan R. Weerda. *Eine Einladung zur Emder Synode 1571* in *Nach Gottes Wort reformierte Kirche* (München 1964), p. 50vv.

bescherming verdedigd, door Zijn kracht gesterkt'.³² Niets gaat boven deze expressieve en intensieve bijbelse eenvoud van de *Institutie* van Calvijn. In één compacte volzin belijdt hij de eenheid en katholiciteit van de kerk. 'Tenzij wij namelijk onder Christus ons Hoofd verenigd en verbonden zijn met alle overige leden, blijft er voor ons geen enkele hoop op de toekomstige erfenis. Daarom wordt de kerk katholiek en universeel genoemd, want als er twee of drie [kerken] te vinden zouden zijn, zou Christus aan stukken gescheurd worden en dat is onmogelijk. De gelovigen zijn allen zo in Christus verbonden, dat zij van één Hoofd afhankelijk zijn en dat zij zo tot één lichaam samengroeien en onderling zo aan elkaar gehecht als leden van hetzelfde lichaam, waarlijk tot één gemaakt, die door één geloof, één hoop, één liefde, en door dezelfde Geest van God leven'.³³ 'Overal waar Gods Woord recht verkondigd en gehoord wordt, waar de sacramenten naar hun inzetting door Christus bediend worden, dat daar de Kerk Gods is kan op geen enkele wijze betwijfeld worden'.³⁴

Het is verbazingwekkend hoe Calvijn - op 26-jarige leeftijd - de Schrift vertolkt met de grootste nadruk op de eenheid en de katholiciteit = de volheid van de kerk als het Lichaam van Christus. 'opdat gij vervuld wordt *eis pav to plérooma tou Theou*, tot al de volheid Gods (Ef. 3:19). Katholiek is niet slechts algemeen. Dat is veel te vlak. Het is inhoudelijk, alles omvattend, het is de volheid, heel het pléroma Gods die Hem behaagt in Christus door de Heilige Geest aan Zijn Lichaam te geven. De katholiciteit is ook heilig, *etiam sancta*. Dat is van God uit gezien. In deze bedeling komt de kerk nooit uit boven het *simul iustus ac peccator*. Het *Corpus Christi* = het volk Gods = het *regnum Dei*.

Met zijn geweldige boodschap treedt Calvijn op als een *verbi divini minister* werkend, biddend, strijdend dat alle knie zich zal buigen voor Hem die het enige Hoofd van Zijn kerk, van Zijn lichaam is, en de enige Heer der wereld, gelovend dat God bij machte is om de hele kerk te reformeren en terug te brengen tot haar fundament, tot de enige Hoeksteen Christus. Zo spreekt hij op een tere en eerbiedige wijze over het geheim van de kerk vanaf de kansel te Genève: 'Het is een zeer hoge eer, die God aan Zijn kerk bewijst, wanneer Hij zegt, dat zij de moeder van alle gelovigen is, en ook Paulus spreekt evenzo op een andere plaats dat zij is als een pilaar om de waarheid van God in deze wereld te handhaven. Niet dat zij nodig heeft om gesteund te worden door ons, die geneigd zijn tot lichtzinnigheid en onstandvastigheid, die van nature slechts leugenachtig zijn. Welke vastheid zal men er vinden, om te zeggen dat de waarheid van God zou steunen op mensen? Maar temeer naar Zijn oneindige goedheid wil Hij, dat Zijn Woord hier beneden gepredikt wordt en heeft Hij de opdracht gegeven aan hen die Hij roept. En het is om die reden dat de kerk de moeder van allen³⁵ genoemd wordt, want wij

³² OS III, 23, 25s. (*Praefatio ad Franciscum I*): 'Vixit sane Christi Ecclesia, et vivet quandiu Christus regnabit ad dexteram Patris: cuius manu sustinetur, cuius praesidio defenditur, cuius virtute suam incolumitatem retinet'.

³³ OS V, 4, 4s. (*Inst. IV, 1, 2*): 'Nisi enim sub capite nostro Christo coadunati simus reliquis omnibus membris, nulla nos manet spes haereditatis futurae. Ideo catholica dicitur seu universalis: quia non duas aut tres invenire liceat quin discerpatur Christus: quod fieri non potest. Quin sic electi Dei omnes in Christo sunt connexi, ut quemadmodum ab uno capite pendent, ita in unum velut corpus coalescant, ea inter se compage cohaerentes qua eiusdem corporis membra; vere unum facti, qui una fide, spe, charitate, eodem Dei Spiritu simul vivunt'.

³⁴ OS V, 13, 24s. (*Inst. IV, 1, 9*): 'Ubi enim cunque Dei verbum syncere praedicari atque audiri, ubi sacramenta ex Christi instituto administrari videmus, illic aliquem esse Dei Ecclesiam nullo modo ambigendum est, quando eius promissio fallere non potest, Ubicunquem duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi in medio eorum sum (Mt. 18, 20)'.

³⁵ Het is important dat Calvijn met Paulus de kerk 'ons aller moeder' noemt zonder ook maar een zweem van mariologie.

hebben God alleen tot Vader, zoals onze Here Jezus Christus het ons toont, zowel in betrekking tot het lichaam als tot de Geest. Maar God is onze geestelijke Vader, en Hij heeft daarbij geen ‘compagnons’. Zo is het dat Hij ons verwekt tot de hoop van het eeuwige leven, dan geschiedt dat door middel van Zijn kerk, waarin Hij dit onvergankelijk zaad gelegd heeft, zoals Hij gezegd heeft door Zijn profeet Jesaja: Mijn Woord zal in uw mond zijn en zal blijven van geslacht tot geslacht van uw kinderen en van hen die uit uw geslacht zullen voortkomen³⁶.

Calvijn's prediking is vandaag ten volle actueel: Zijn theologie, zijn ekklesiologie is oecumenisch en katholiek in de ware zin van het woord. Hij ziet dat het lichaam van de kerk met verstrooide ledematen verscheurd neer ligt en hij verklaart aan de Anglikanen zich bereid indien met hem nodig heeft om 10 oceanen over te steken om maar iets voor de eenheid van de kerk te doen.³⁷ Overbodig te zeggen, dat oecumenisch streven voor Calvijn nooit betekende: verdoezeling van de waarheid. Integendeel: de oecumene en de katholiciteit zijn ten nauwste verbonden met de confessie. *Confessio* en *doctrina* zijn bij Calvijn geen starre begrippen. Het gaat om de ‘levensleer’ die de kerk belijdt de op grond van de Heilige Schrift en dat is haar ‘levensader’.

Wat is de betekenis voor ons vandaag?

Nu zijn wij hier te Gouda bijeen als *reformati* in dit contact. Contact is eigenlijk een veel te slap woord. Hebben wij echt contact? Zijn wij niet vaak als ‘ships that pass in the night?’ Ontmoeten wij elkaar rondom Woord en sacrament? Ook *conventus reformatorum* is niet bijbels genoeg. *Christianus mihi nomen, reformatus cognomen*. Wij kunnen niet gereformeerd-katholiek zijn, maar alleen bijbels katholiek. Dat leren wij uit onze Heidelberger in Zondag 12 en 21 en uit onze Nederlandse Geloofsbelijdenis. Vervolgens: ‘gezindte’, ook dat is geen bijbels woord, maar een subjectief begrip, dat Groen van Prinsterer gebruikt om de maatregelen tegen de afgescheidenen te toetsen aan het staatsrecht. Van Groen was dit een buitengewoon moedige daad.³⁸

Oecumene is niet een groep van gelijkgezinden. Niet wij verkiezen, God verkiest. Wij worden geroepen om aan één Tafel plaats te nemen met iemand, die wij niet uitkiezen, maar die voor ons een broeder is voor wie Christus gestorven is. Bij alles blijft voor ons de vraag haken: hoe is het mogelijk dat juist in het Gereformeerd Protestantisme - in de oorsprong voluit

³⁶ CO 50, 656s. (*Sermon Galaten 4:26-31, 27 Feb. 1558*): ‘ Il est vraye que c’est un honneur fort excellent que Dieu attribue à l’Eglise, en disant qu’elle est la mère de tous fideles; et c’est selon que saint Paul en parle en l’autre lieu, où il dit, qu’elle est comme le pillier pour soustenir la verité de Dieu en ce monde [1 Tim. 3:15]; non pas qu’elle ait besoin d’estre maintenue par nous qui sommes enclins à legereté et inconstance, qui n’avons que mensonge de nature; quelle fermeté donc y trouvera-on pour dire que le verité de Dieu soit appuyee sur les hommes? Mais tant y a que par sa bonté infinie il veut que sa parole soit preschee ici bas, et en a ordonné la charge à ceux qu’il appelle: et pour ceste cause l’Eglise est nommee la mère de tous; car nous n’avons que Dieu seul qui soit nostre Père, comme nostre Seigneur Jesus Christ le monstre, voire tant du corps que de l’Esprit; mais Dieu est nostre Père spirituel, sans avoir aucun compaignon: tant y a que s’il nous engendre en l’esperance de la vie celeste, c’est par le moyen de son Eglise, en laquelle il a mis ceste semence incorruptible, comme il est dit par la Prophete Isaie, Ma parole sera en ta bouche, et demourera d’aage en aage á tes enfans, et à ceux qui seront descendus de ta race’ [Jes. 59:21].

³⁷ CO 42, 312s. (*Calvijn aan Thomas Cranmer, eind april 1552*): ‘Ita fit, ut membris dissipatis, lacerum iaceat ecclesiae corpus. Quantum ad me attinet, si quis mei usus fore videbitur, ne decem quidem maria, si opus sit, ob eam rem traicere pigeat’

³⁸ W. van ’t Spijker *Eenheid in verscheidenheid. De identiteitscrisis binnen de Gereformeerde Gezindte* (Kampen 1974), p. 15-22.

oecumenisch en katholiek - de splijtzwam zo welig tiert? Dat is diep beschamend! Als wij, die 'issue de Calvin' willen zijn, ons spiegelen aan onze 16^e eeuwse vaders, dan hebben wij alle reden om ons te verootmoedigen. We kunnen ons er nooit van afmaken met te zeggen: 'het is altijd zo geweest'. Al is dat zeker wel waar. In de vroege kerk in het Oosten bijv. gingen de monophysieten en de duophysieten uit elkaar. In het Westen streed Augustinus tegen de Donatisten die quantitatief verre in de meerderheid waren en hij deed het waardig en met grote lankmoedigheid (Mt.13:30)³⁹ Zijn bijbels appèl op de oproep van Paulus: *térein tén evotéta tou pneumatós én tooi syndesmooi tés eirénés*, om de *unitatem Spiritus* te vast te houden door de *vinculum pacis* = verbondenheid van de vrede, is indrukwekkend en blijft altijd gelden. *Vinculum* = band, ook een boei, wij zijn er aan vastgeklonken. Wij mogen er nooit van los komen en kunnen er ons nooit van losmaken. Veelzeggend is dat Beza, een enorme kenner van de Griekse tekst van het Nieuwe Testament, niet de vertaling van de *vulgata*, nl. *vinculum* overneemt, maar *connexum* wat ongetwijfeld het Grieks nog pregnanter weergeeft.

Contact, Convent, Gezindte. Oecumene, Katholiciteit, d.w.z. wij mogen ons niet met idealen, met luchtspiegelingen bezig houden, maar worden geroepen tot de werkelijkheid hier en nu: *Ut omnes unum sint*, 'opdat zij allen één zijn!' Dat is het diepe woord uit het Hogepriesterlijk gebed (Joh. 17:21) en daar is onmiddellijk het apostolaat van de kerk mee gemeoid, de missionaire taak van de kerk in de wereld waarin wij leven. Zo spreekt de Heilige Geest ook tot ons hier en nu. Katholiciteit heeft niet alleen te maken met *confessio* en *doctrina*. Terecht verbindt collega Van 't Spijker de katholiciteit met *pietas*.⁴⁰ *Pietas* is het hart van de volheid Gods waarom Paulus bidt in Efeze 3. *Pietas* is innerlijk en uiterlijk, tot in de *praxis pietatis*, tot in de kerkelijke *praxis* ten aanzien van de belijdenis en haar prediking en handelingen, *coram Deo* d.i. voor Gods aangezicht.

Conventus reformatorum is alleen dan een stap op weg naar de *Una Sancta Catholica Ecclesia*, wanneer de deur openstaat naar andere denominaties. Wij zijn *reformati* omdat we *reformati* zijn. Moge onze bijeenkomst, onze bezinning er toe bijdragen, dat wij niet hoorders blijven, maar daders worden. Het zou nog beschamender zijn, wanneer niet de H. Schrift, wanneer eerst de nood des tijds ons tot elkaar zou brengen.

Om te eindigen met een citaat uit een preek van Calvijn: 'De liefde moet onder ons heerschappij hebben, en anders is er slechts wanorde. Als er grootsheid is, dat zij enorm zal zijn, dan zal dit helemaal niet een natuurlijk lichaam zijn, maar veeleer een monster ... De Zoon van God wil niet dat wij Hem enige beloning toebrengen, die wij niet eens kunnen presteren, en die Hij niet behoeft; maar Hij wil verheerlijkt worden ... Want Hij is als het hoofd van het menselijke lichaam, en als de wortel in de boom; daarvandaan (n.l. van Hem) komt ons alle kracht en substantie toe'.⁴¹ De glorificatie van God onze Vader en van Zijn Zoon onze

³⁹ A. Sizoo *Augustinus. Leven en Werken* (Kampen 1957), hoofdstuk IV 'Augustinus als bestrijder van het Donatisme', p. 230-254; O.Noordmans *Augustinus*, hoofdstuk 10 'Katholiciteit' in *VW* dl 3 (Kampen 1981), p. 134-148.

⁴⁰ W. van 't Spijker *Eenheid in verscheidenheid. De identiteitscrisis binnen de Gereformeerde Gezindte* (Kampen 1974), p. 63-74.

⁴¹ CO 51, 586 (*Sermon Efeze 4:15-16*): 'Il faut que la charité domine entre nous, ou autrement il n'y aura que confusion: et s'il y a grandeur, qu'elle sera enorme, que ce ne sera point un corps naturel, mais plustot un monstre ... Le Fils de Dieu ne veut pas que nous lui apportions aucune recompense, comme aussi nous en pouvons, et il n'en a nul besoin: mais si veut-il estre glorifié ... Car il est comme la teste au corps humain, et comme la racine en l'arbre, c'est de là que procede toute nostre vigueur et substance'.

Here Jezus Christus in ons midden behoort ten nauwste samen te gaan met de onderlinge broederlijke liefde in woord en daad. Dat is de liefde waarmee de Heilige Geest ons vervult.

referaat COGGG conferentie